

TIENVIITTA

Itlan politiikkasuositukset
2020:4

Lasten osallisuuden toteutuminen vaatii toimivia menetelmiä ja uutta asennetta palvelujärjestelmän toimijoilta

Lapsilla on oikeus ilmaista näkemyksensä ja osallistua lasta koskevien asioiden käsittelyyn. Julkisella vallalla on velvollisuus mahdollistaa lasten osallistuminen. Osallisuuden kehittämisen vaikutukset kytkeytyvät lasten ja lapsiperheiden asemaan sekä hyvinvointiin. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö toteutti syksyllä 2019 systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, jonka tavoitteena oli selvittää

- käytössä olevia työmenetelmiä lasten osallisuuden toteuttamiseksi palvelujärjestelmän suunnittelussa sekä
- miten lapsi voi olla mukana osallisena lasta koskevassa kehittämis-, suunnittelu- ja arviointityössä.

Aikuisen näkökulma lapsuuteen on edelleen hallitseva ja osallisuus määritellään ja toteutetaan usein aikuisten kautta. Lähtökohdana lasten osallisuuden toteuttamisessa sekä kehittämisessä tulisi olla osallisuutta tukeva lapsikäsitys. Suomessa osallisuutta arvioidaan vähän eivätkä arviointimenetelmät ole tutkimusperustaisia.

Toimenpide-ehdotukset osallisuuden parantamiseksi:

1. Lasten osallisuus on strateginen tavoite kansallisessa lapsistrategiassa ja sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja selvitystyötä kootaan yhteen ja osallisuuden hyviä käytäntöjä levitetään.
2. Tutkimus- ja selvitystyötä kootaan yhteen ja osallisuuden hyviä käytäntöjä levitetään.
3. Aloitetaan osallisuuskäytäntöjen kokeilutoiminta.
4. Osallisuusmenetelmiä opetetaan ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa.
5. Tutkimuslaitokset ja yliopistot kehittävät tapoja tutkia lasten osallisuuden menetelmiä.
6. Käytännön toimijat kiinnittävät erityistä huomiota osallisuuskokemusten raportointiin ja osallisuuden vaikuttavuuden mittaamiseen.

Käsitteet **osallisuus, osallistuminen ja osallistaminen**

Osallisuus sisältää henkilökohtaisen tunteen osallisuudesta.

Osallistuminen ei välttämättä sisällä henkilökohtaista tunnetta osallisuudesta.

Osallistaminen tarkoittaa lapsen ottamista mukaan johonkin yhteiseen.

JOHDANTO

Kirjallisuuskatsauksen tietotarve juontaa juurensa muun muassa pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan liittyvästä kansallisesta lapsistrategiasta ja sosiaali- ja terveystaloustalouden reformista.

2000-luvulla julkisten palvelujen kehittämisessä on korostunut näkökulma, jossa lapset nähdään aktiivisina toimijoina ja lapsia onkin otettu mukaan erilaisiin suunnittelu- ja päätöksentekoprosesseihin. Osallistaminen on usein kuitenkin näennäistä, jolloin lapsen tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa jää pieneksi.

Osallisuuden kehittämisen vaikutukset kytkettyvät lasten ja lapsiperheiden asemaan sekä hyvinvointiin. Lapsi on aktiivinen oman elämänsä toimija, joka on pystyvä, taitava ja pärjäävä jo pienestä pitäen. Aikuisten näkökulma lapsuuteen on kuitenkin edelleen hallitseva. Osallisuus määritellään ja toteutetaan aikuisten kautta eikä lapsen osallisuuden kokemuksen kautta.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artikla sekä Suomen perustuslaki takaavat lapselle oikeuden vapaasti, omaa kehitystään vastaavalla tavalla ilmaista näkemyksensä, vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisella vallalla taas on velvollisuus edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon.

Lasten osallisuuden vahvistamista voidaan perustella myös YK:n kestävän kehityksen tavoiteohjelmalla, jossa otetaan ympäristö, talous ja ihminen tasavertaisesti huomioon. Lasten osallisuus liittyy ennen muuta tavoitteisiin numero 10. eriarvoisuuden vähentäminen, 16. rauha, oikeudenmukaisuus ja hyvä hallinto sekä 17. yhteistyö ja kumppanuus.

Lasten osallisuudella on myös vahva yhteiskunnallinen funktio, sillä se voidaan nähdä osana demokratiasvatusta.

OSALLISUUDEN TARKASTELUTASOT

Lasten osallisuutta voidaan tarkastella viiden eri tason kautta:

1. lapsia kuullaan
2. lapsia tuetaan esittämään omia näkemyksiään
3. lasten näkemykset otetaan huomioon
4. lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosesseihin ja
5. lapset jakavat valtaa ja vastuuta päätöksenteossa.

Kullekin tasolle voidaan määrittää sitoutumisen vaiheet, jotka ovat avaukset, mahdollisuudet ja velvoitteet.

TUTKIMUKSEN AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimusaineiston muodosti vuonna 2019 toteuttu rapid review -kirjallisuuskatsaus. Katsaukseen valittiin 20 artikkelia vuosilta 2008–2019. Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta tunnistettiin ongelmia ja kehittämisalueita. Kirjallisuuskatsausta täydennettiin haastattelemalla viittä kansallisen tason asiantuntijaa tavoitteena kytkeä tutkimuskohde kansalliseen päätöksentekoympäristöön. Kirjallisuuskatsauksesta laaditaan tieteellinen artikkeli.

TUTKIMUKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Osallisuutta tukeva lapsikäisyys on keskeinen lähtökohta, kun edistetään lasten osallisuutta palvelujärjestelmän suunnittelussa ja kehittämisessä. Lapsikäisyys toimii perustana lasten osallisuutta edistävien toiminnallisten menetelmien käyttöönotossa ja niiden implementoinnissa palvelujärjestelmään. Lapsikäisyys ohjaa pitkälti sitä, miten aidosti lasten osallisuus toteutuu.

Tutkimustulosten mukaan lapsilähtöinen osallisuus tulee nähdä edustuksellista osallistumista laajemmin. Lasten osallisuus voi olla tilanteen mukaan eri tasoista, kevyempää tai syvällisempää.

Oleellista on tukea lasten pärjäävyyttä arjisissa ympyröissä ja lasten arkeen sopivalla tavalla. Pärjäävyyttä voidaan tukea tunnistamalla ja huomioimalla ensin lasten omat vahvuudet ja hyödyntämällä niitä osallistamisprosessissa.

Osallisuutta tukeva lapsikäisyys peilaa vallitsevia asenteita. Suurimmat haasteet liittyvät juuri aikuisten asenteisiin. Lapsi nähdään pikemminkin epäpäteväenä aikuisena kuin yksilönä, jolla on oikeus osallisuuteen. Lapsen osallisuus jää näennäiseksi.

Osallisuutta tukevassa lapsikäisyydessä yhdistyy tavoite

- aktivoita lasta ja
- tehdä lapsista kykeneväisiä osallistumaan.

Osallistumisen jatkuvuuteen, juurruttamiseen ja vaikuttavuuteen täytyy palvelujärjestelmässä kuitenkin kiinnittää enemmän huomiota.

AITO OSALLISUUS TOTEUTUU LAPSILÄHTÖISILLÄ MENETELMILLÄ

Lasten osallisuudessa keskeiseksi nousee mahdollisuus aitoon osallistumiseen. Tätä edistetään lapsilähtöisillä menetelmillä. Tällöin lapsen oma kokemus osallisuudesta on keskeinen ja sitä ei voi määrittää aikuisen näkemyksen kautta.

Parhaimmillaan lasten osallisuus voi johtaa aikuisten omaan oppimisprosessiin: aikuinen säätää omaa tilannekuvaansa ja näkemystään asioista lapsilta saamansa palautteen mukaisesti.

Lasten osallisuutta edistävät toiminnalliset menetelmät

Lapsen määritelmä iän perusteella on laaja, kaikki alle 18-vuotiaat. Lasten osallistamisen menetelmiä ei

Konteksti	Koulutus	Teknologia	Sosiaali- ja terveydenhuolto	Ympäristö
Tiedonkulku	Bottom Up: empiria-/käytäntö-käyttäjälähtöinen	Bottom Up: empiria-käytäntö-käyttäjälähtöinen	Top Down: teoria-asiantuntijälähtöinen	Bottom Up: empiria-käytäntö-käyttäjälähtöinen
Lähestymistapa	Osallistava toiminnallinen suunnittelu Yhteissuunnittelu Yhteistutkiminen Vahvuuksiin perustuva konsultaatio	Osallistava suunnittelu Cooperative Inquiry Informant Design	Käyttäjälähtöinen suunnittelu Osallistava suunnittelu	Osallistava tutkimus Osallistava suunnittelu
Motivaatio	Deskriptiivinen	Taloudellinen	Paternalistinen	Deliberatiivinen
Suhteen laatu	Symmetrinen	Hierarkkinen	Hierarkkinen	Symmetrinen
Menetelmät	Visuaaliset narratiivit Etnografia	Tietopuu Kyselyt Ideoiden skaalaaminen	Havainnointi Haastattelut	Picto Play Nicho Boxes Kyselyt
Tavoite	Oppiminen	Sopivuus	Hyvinvointi	Kasvu

TAULUKKO 1. Lasten osallisuus eri konteksteissa.

voi käsitellä yhtenäisenä joukkona eikä niistä voi muodostaa yleispäteviä hyviä käytäntöjä, koska eri ikäisille lapsille sopivat erilaiset menetelmät. Lasten kyvykkyyks päätöksentekoon osallistumiseen tulisi ottaa huomioon osallistamisen tavassa.

Tutkimustulosten mukaan lasten osallisuutta edistäviä toiminnallisia menetelmiä ovat muun muassa yhteissuunnittelu (co-design) ja osallistava suunnittelu (participatory design). Toiminnallisilla menetelmillä osallistetaan lasta konkreettisesti. Tyypillisimpiä toiminnallisia menetelmiä ovat haastattelut, piirtäminen, pelillistäminen, palikoilla rakentelu sekä brainstormingit.

Osallisuutta lisääviä menetelmiä ovat esimerkiksi asiakasraadit, arviointiryhmät ja kokemusasiantuntijatoiminta sekä konsultointi päätöksentekoprosessissa. Lasten ja nuorten täytyy saada osallistua päätöksentekoprosesseihin niin, että he voivat todella vaikuttaa lopputulokseen.

Esimerkiksi julkishallinnon päätöksenteossa lasten ja nuorten tulisi olla mukana suunnittelemassa palveluita, joita he käyttävät, kuten mielenterveyspalvelut, koulu ja leikkipaikat. Haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten, kuten lastensuojelunuorten, osallisuutta edistäviä menetelmiä tulisi lisätä, jotta heidän kokemuksensa voidaan hyödyntää palveluiden suunnittelussa ja kehittämisessä.

Erityisesti huomiota tulee kiinnittää niiden lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksiin, jotka eivät aktiivisesti tartu edellä kuvattuihin osallistamisen tapoihin. Seurauksena voi olla, että osallisuus edustaa vain tietyn joukon kokemuksia ja ajatuksia tai marginaalisempien ryhmien osallisuus jää toteutumatta.

Yhteenveto

Suomi on lasten perusoikeuksien edelläkävijä, mutta osallistamisessa se ei ole vielä maailman kärkimai-

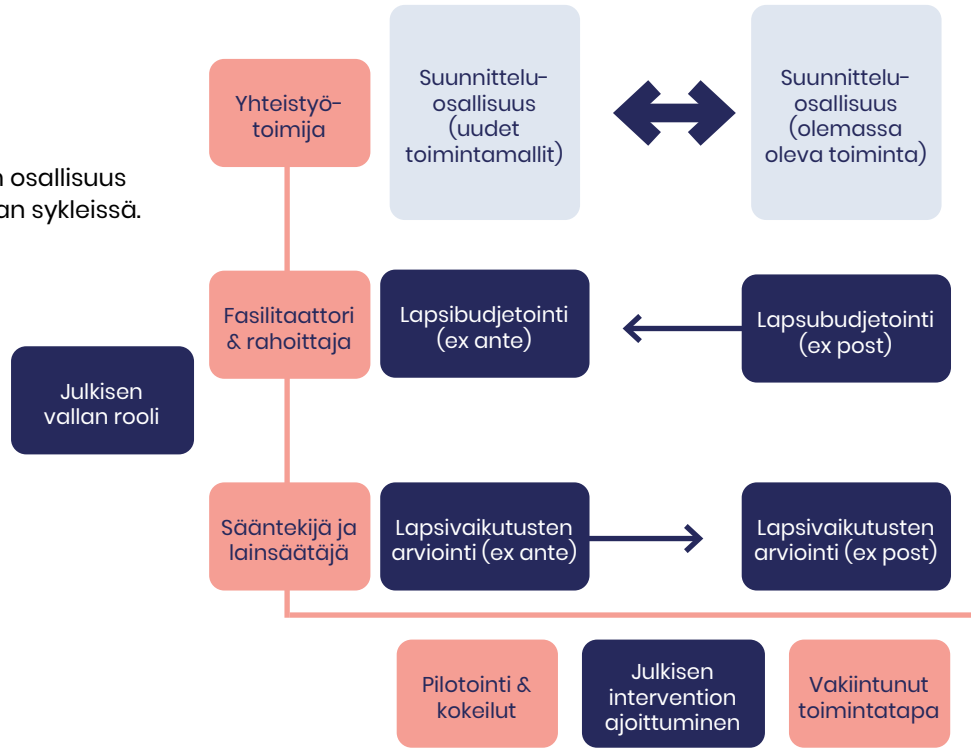
den joukossa. Suomessa osallistamisen menetelmät ymmärretään käytännöllisellä tavalla. Lasten osallisuuden toteutusta ja siinä onnistumista koskevia arviointoja on vähän ja arvioinnin kehittämisessä ollaan vasta alussa. Kuntatasolla tätä ei ole laajasti tunnistettu.

Lasten osallisuuden arvioinneissa tulisi käyttää tutkimusperustaisia menetelmiä.

Taulukko 1 kokoaa yhteen tutkimuksen tulokset eri konteksteissa toteutetuista lasten osallisuuskäytännöistä. Kontekstit on jaettu aineistolähtöisesti koulutukseen, teknologiaan, sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja fyysisen ympäristön kehittämiseen. Taulukosta näkyy, miten suuri merkitys toiminnallisella kontekstilla on osallisuuden sisällöissä. Myös osallisuuteen liittyvät tavoitteet ovat hyvin erilaisia kontekstista toiseen.

Kuvioon 1 on koostettu tutkimuksen keskeiset havainnot lasten osallisuuden menetelmistä sekä niiden suhteesta yhtäältä julkisen vallan rooliin (yhteistyötoimija – fasilitaattori & rahoittaja – sääntelijä ja lainsäätäjä) ja toisaalta intervention kohdentumisen ajalliseen logiikkaan (määrittelyvaiheen pilotointi ja kokeilutoiminta – jo olemassa oleva, vakiintunut toimintatapa).

Lapsibudjetointia on kohdistettu resurssiohjauksen eri vaiheisiin, mutta näihin päiviin asti vasta jälkikäteen. Hiljattain julkaistu tutkimus osoittaa hyvin lapsibudjetoinnin kehityssuunnan: lapsibudjetointia halutaan tehdä ennakoivasti osana budjettiprosessin resursointipäätöksiä (eli päätöksentekijät tiedostavat päätöstä tehdessään missä määrin resurssit kohdentuvat lapsiväestöön). Vastaavasti tutkimusten mukaan on tiedossa, että hallitusten lapsivaikutusten arviointia tehdään – jos sitä ylipäänsä tehdään – vasta säädösvalmistelun siinä vaiheessa, kun esitykset menevät eduskuntakäsittelyyn. Ennakoivaa lapsivaikutusten arviointia olisi tarpeellista vahvistaa, samoin

KUVIO 1. Lasten osallisuus julkisen politiikan sykleissä.

kuin jälkikäteistä arviointia esimerkiksi 1-2 vuotta säädöksen tultua voimaan.

Lapsia voidaan ottaa mukaan palvelujen ja toiminnan suunnitteluprosessien eri vaiheissa – suunnittelu ja ideointi, toimeenpano sekä olemassa olevien palveluiden kehittäminen. Lasten kyvykyys päätöksentekoon osallistumiseen tulisi ottaa huomioon erityisesti osallistamisen tavassa.

Laaditun kirjallisuuskatsauksen perusteella voidaan tehdä seuraavat toimenpide-ehdotukset:

1. Lasten osallisuus kytketään strategisena tavoitteena osaksi kansallista lapsistrategiaa ja sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän uudistusta.
2. Lasten osallisuuden hyviä käytäntöjä levitetään sovittuun työnjakoon perustuen (STM, OKM, THL, OPH, kunnat, järjestöt, säätööt) yli sektorirajojen ja maantieteellisesti eri paikkoihin tutkimus- ja selvitystyötä yhteen kokoamalla.

3. Osallisuuskäytäntöjä koskevaa kokeilutoimintaa laitetaan vireille hyödyntämällä muun muassa Opetushallituksen kokeilutoiminnan keskusta.
4. Osallisuusmenetelmien sisällöt otetaan keskeiseksi osaksi hyvinvointiammattien (ml. sosiaali- ja terveydenhuolto, koulut ja varhaiskasvatus) opetussisältöjä ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen opetuksessa.
5. Tutkimuslaitoksia ja yliopistoja kannustetaan tulosohjaavien ministeriöiden toimesta kehittämään tutkimusmenetelmiä lasten osallisuuden menetelmien tutkimiseksi (metodologia, tutkimusasetelmat).
6. Käytännön toimijat kehittävät osallisuustoimintaa kiinnittämällä erityistä huomiota osallisuuskokemusten raportointiin ja osallisuuden vaikutavuuden mittaamiseen.

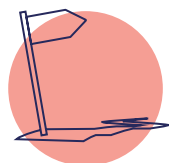
TULOSSA

Developing children's participatory methods in service design and planning: rapid review.
Kurki et al. 2020 (*unpublished manuscript*)

LISÄTIETOJA

Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiön toimitusjohtaja, professori Petri Virtanen
petri.virtanen@itla.fi, 050 318 7068

Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiön tieteellinen päätoimittaja Marjo Kurki
marjo.kurki@itla.fi, 044 271 0797

TIENVIITTA

Itlan politiikkasuositukset
2020:4

itla

Itsenäisyyden
juhlavuoden
lastensäätiö